

REKONTEKSTUALIZACIJA UKRAJINE: POVRATAK OD "WIR WUSSTEN NICHT"*

Anis H. Bajrektarević

"Ko ne želi govoriti o kapitalizmu, neka zauvijek šuti o nacizmu" – citirao sam prije nekoliko mjeseci zapadnonjemačkog filozofa i sociologa Maxa Horkheimera koji je raspravljao o pogubnim, ciničnim i apsolutno nepotrebnim pokušajima izjednačavanja komunizma s nacizmom, fašizma i antifašizma.

Upravo tada – u tom tekstu – od još jednog mislioca Frankfurtske škole, Herberta Marcusea, posudio sam sintagmu o samozarobljavanju zapadnog društva. Još 1960-ih on je etiketirao kao "represivnu toleranciju" pa ako neko ikada u budućnosti bude razmišljao o opasnom i nehistorijskom izjednačavanju nacizma i bilo čega drugog s komunizmom valja imati te dijagnoze na umu.. Nažalost, ta budućnost de-evolucije počela je pljuštati do 1990-ih - što je kulminiralo sadašnjom željeznom šakom Covid-19 ili *L'avenir est comme le reste: il n'est plus ce qu'il était (Budućnost više nije ono što je bila)*, kako je ironično primijetio Paul Valéry.

* U prijevodu to znači: "Nismo znali". Ovo je bila klasična fraza poricanja i isprike koju su mnogi Nijemci koristili nakon što su se suočili s masovnim zločinima i dokazima o ratnim zločinima iz Drugog svjetskog rata. Inače ogled je autorov posljednji, treći dio triptiha pod nazivom "Izjednačavanje komunizma s nacizmom".

Umberto Eco – u svom ur-fašizmu iz 1995., naravno nije vidio da je cijeli svijet zarobljen zbog jednog patogena, jednog narativa o njemu, jednog rješenja za sve, zajedno sa suzbijanjem svake rasprave o tome. Tada, sredinom 1990-ih, Eco to nije vizualizirao, ali je dobro naslutio kuda bi to moglo odvesti, ali nikada ne bi trebalo ići, a banalizacija naših važnih sadržaja brutalno će nam uzvratiti udarac. Imunizacija krda – kako se neumorno agituje putem medija, neizbježno završava u lojalnosti stada: od pandemije do pljačke. 1930-e su snažan podsjetnik: od požara Reichstaga do Kristalne noći i dalje, i dalje, i dalje...

Evo nas danas, 75 godina nakon slavnog Dana pobjede, boreći se (opet) s nevidljivim neprijateljem u sebi. Stoga su antifašistički temelji moderne Europe danas aktuelniji nego ikad. To nije naš (politički) izbor, to je jedini način da preživimo. Svakako, svaki pokušaj izjednačavanja je početak zaraze. A imunofašizam, bilo iz 1930-ih ili 2020-ih, uvijek počinje šutnjom, koja je i prihvaćanje i saučesništvo. Uzalud samoutješni izgovor *Wir wussten nicht* (bili su to drugi, ne mi). Da biste to spriječili, vrijedi ponovno pogledati najrelevantnija poglavlja naše bliske historije.

No llores porque ya se terminó, sonrío porque sucedió¹

Zapravo, 1930-e su bile pune javnog divljenja i čestih službenih posjeta Hitleru rođenom u Austriji. Nije to bilo rezervirano samo za britansku kraljevsku obitelj (npr. Edward VIII), već i za mnoge istaknutije osobe s obje strane Atlantika (npr. Henry Ford). Do 1938. u Münchenu, ovaj 'duh Locarna' je potvrđen u praksi kada su francuski predsjednik Daladier i britanski premijer Chamberlain (Atlantska Europa) zajedno posjetili Njemačku i dali ustupke – praktično slobodne ruke – Hitleru i Mussoliniju (Srednja Europa) na dobitke u istočnoj Europi (Istra, Čehoslovačka i šire). Ni atlantska Europa nije se protivila učvršćivanju Srednje Europe prije Münchena: paktu Hitler-Mussolini i aneksiji Austrije, nakon velike domaće austrijske podrške nacizmu njenih dobro obrazovanih i dobro informiranih 719.000 članova Nacističke stranke (gotovo trećina tadašnjeg ukupnog austrijskog biračkog tijela), kao i velikog kruga simpatizera.

1 Često citirani stih Gabriela Garcíe Márqueza u prijevodu sa španjolskog glasi: "Ne plaći jer je gotovo, nasmiješi se jer se dogodilo".

Na referendumu koji su austronacisti organizirali mjesec dana nakon (priključenja), 99,7% Austrijanaca glasalo je 'Da' za aneksiju.²

Ribbentrop-Molotovljev sporazum o nenapadanju između Berlina i Moskve, ali samo godinu dana nakon minhenske sramote - 1939. (uključujući odredbe o Finskoj, baltičkim državama i Poljskoj), Staljin je očajnički pokušao preduhitriti. Bio je to užas nekontroliranog širenja Srednje Europe na Istočnu Europu i bliže Rusiji, nešto što je već uveliko blagoslovlila i potaknula atlantska Europa.

- 2 U svom sjajnom djelu, Rolf Soderlind navodi: "...za razliku od drugih zemalja koje su okupirali nacisti u Drugom svjetskom ratu koji je uslijedio, Austrija je prihvatila invaziju 12. marta 1938. s entuzijazmom koji je iznenadio Nijemce i koji još uvijek utiče na zemlju. Uloga žrtve koja je postala saučesnik u Hitlerovim zločinima protiv čovječnosti, bila je tabu desetljećima nakon rata u Austriji... Uostalom, Hitler je rođen u Austriji, za koju historičari kažu da je bila kolijevka nacizma na početku stoljeća. Hitler je samo ponio ideje sa sobom u München, a kasnije i u Berlin. "Nije ni čudo da je nesrazmjerno velik broj Austrijanaca, uključujući ratne zločince poput Adolfa Eichmanna i Ernsta Kaltenbrunnera, aktivno sudjelovalo u sistemskom istrebljenju slavenskih naroda, Židova, Roma i drugih rasno ili politički 'nečistih' dijelova, većinom s europskog istoka. "Austrijski nacisti, koji su se brzo pokazali još brutalnijima od svojih nemilosrdnih njemačkih gospodara, izašli su na ulice nakon invazije kako bi zastrašivali, premlaćivali i pljačkali uglavnom Židove, ali i kako bi se obračunali sa socijaldemokratima i komunistima – njihovim političkim protivnicima", opisuje Soderlind. "Ovo nije bilo po Hitlerovoj naredbi. Bio je to spontani pogrom. Među Austrijancima je bilo popularno ići za Židovima", kaže Gerhard Botz, profesor suvremene povijesti na Sveučilištu u Beču. Američki novinar Shirer izvijestio je o tom: "Prvih nekoliko tjedana ponašanje bečkih nacista bilo je gore od svega što sam vidio u Njemačkoj," i zaključuje: "došlo je do orgije sadizma." Dan poslije, već 13. ožujka 1938. Židovi i drugi rasni ili politički 'neprikladni' bili su prisiljeni ribati pločnike i čistiti oluke austrijske prijestolnice, elegantnog kafanskog društva kojem se cijeli svijetu divio kao pozornici za klasičnu muziku, ljudskoj mudrosti i sjajnoj baroknoj arhitekturi. "Dok su radili rukama na koljenima s podrugljivim jurišnicima koji su stajali nad njima, okupila bi se gomila da im se ruga", napisao je Shirer. Dok je Nacistička stranka bila zabranjena u poslijeratnoj Austriji, većina veterana nacista bili su visokoobrazovani ljudi koji su pronašli novu karijeru u politici i vladi. Profesor Wolfgang Neugebauer kaže: "Nisu mogli smijeniti cijelo vodstvo, jer tada država više ne bi mogla funkcionirati. Čak i u prvoj vladi socijaldemokratskog kancelara Brune Kreiskyja 1970-ih, četiri ministra su bila bivši nacisti... Kancelar Franz Vranitzky u govoru u parlamentu 1991. postao je prvi austrijski čelnik koji je priznao da je njegova zemlja bila sluga nacizma." Zanimljivo je da su se njemački i austrijski čelnici više puta izvinjavali Izraelu (ili općenito Židovima), ali ne baš narodima istočne Europe koji su bili daleko najveća nacistička žrtva. Osvjetljavajući porijeklo bogatstva srednje Europe, Neugebauer priznaje: "Tek 1995. (vrijeme kada su sve tri slavenske multinacionalne države doživjele raspad i nestale sa zemljovidu Austrija je počela isplaćivati odštetu za preživjelim žrtvama austrijske nacističke agresije." Na isti način, Njemačka – koja se smatra europskim ekonomskim čudom – u biti nadmoćna država Mitteleurope - koja je uvukla svijet u dva razorna svjetska rata, serijski je neplatiša koji je četiri puta u 20. stoljeću dobila olakšice za isplatu duga (1924., 1929., 1932. i 1953). Npr. pismom Londonskog sporazuma o njemačkim vanjskim dugovima (Londoner Schuldenabkommen) više od 60% njemačkih reparacija za nečuvene zločine počinjene u oba svjetska rata oprostile su ili velikodušno reprogramirale njihove bivše europske žrtve.

Ovo poglavlje bi definitivno bilo jedno od mogućih mjesta za temeljito ispitivanje, ako samo želimo marljivo elaborirati zašto su atlantska i skandinavska Europa imale suradnju s nacistima, dok su se istočna i rusofonska Europa protivile i žestoko odupirale.³

Oko 300 godina Rusija i Osmanlije – kao nijedna druga europska zaraćena strana – vodile su niz ogorčenih ratova oko kontrole nad Crnomorskom visoravni i Kavkazom – sektorima, koje su obje strane (osobito Osmanlije) smatrale geopolitički ključnim za svoje pozicije. Ipak, niti jedna strana nika da nije napredovala na bojnopolju da bi ozbiljno ugrozila postojanje druge. Međutim, Rusija je nekoliko puta doživjela takve poteze unutar Europe među kojima su tri su od njih bila kritična za sam opstanak Rusije, a četvrti je bio prilično poučan: Napoleonski ratovi, Hitlerov "Drang nach Osten", takozvana 'kontrarevolucionarna' intervencija⁴ te na kraju kratki, ali duboko ponižavajući rat s Poljskom (1919-1921).

U nedostatku prihvaćanja, potraga za strateškom dubinom

U nedostatku prihvaćanja, potrage za strateškom dubinom, nije ni čudo da je 1945., kada su Rusi patili, preko 20 miliona uglavnom civilnih žrtava (praktički, istrebljenje cjelokupnog stanovništva u mnogim dijelovima zapadnog Sovjetskog Saveza), što je daleko najteži kontinentalni teret rata protiv nacizma – stigli u srednju Europu na krilima svojih tenkova i ideologije i odlučili ostati.⁵ Proširenje njihove strateške dubine prema zapadu-jugozapadu i jačanje njihove prisutnosti u srcu Europe,⁶ bilo je moralno zanimanje.

3 Treba imati na umu da su za sam cilj Lebensraum politike prvi na udaru bili Židovi, Romi i nearijevske manjine. Međutim, Slaveni i njihove države u istočnoj Europi bili su glavna populaciona i teritorijalna meta "konačnog rješenja" Srednje Europe predvođenog Hitlerom. Stoga nije ni čudo čemu toliki nakot pete kolone među Slavenima. Za ubrzanje i ujednačavanje cilja Lebensraum strategije Kvisling je bio potreban kao premijer u Norveškoj, ali slavenske kvislinške elite bile su pak, u svakoj od tada velikih slavenskih država korisni idioti - u Poljskoj, Ukrajini, Čehoslovačkoj, Jugoslaviji, Bugarskoj itd.

4 Jedan od mogućih razloga bila je činjenica da su se atlantističko plemstvo, bogataški klanovi i dinastije miješali i ženili s onima iz srednje i skandinavske Europe. To je bilo samo sporadično u slučaju istočne Europe, a potpuno izostalo u slučaju rusofonske Europe.

5 Pobune koje su trajale 6 godina uvelike su financirane i inspirirane Zapadnom Europom kao očitim intervencijom 'promjene režima'. Došao je u vrijeme mlade boljševičke Rusije, a kasnije je zatio zemlju, dovodeći nepodnošljive razine gladi i do slučajeva kanibalizma. Odnijela je 5 milijuna uglavnom civilnih života i na kraju postavila pozornicu za 'crveni teror'.

6 Isto vrijedi i za atlantsku (englesko-francusku i američku) trajnu okupaciju srednje Europe, koja je

Ipak, geopolitički je ostala jedina opcija koju je Staljin kao nemilosrdna osoba, ali izvrstan geostrateg savršeno razumio.

Samo brzi pogled na geografsku kartu Europe pokazao bi da su nizinska područja zapadne Rusije, Bjelorusije, Ukrajine i istočne Europe praktički neutvrdiva i neodbranjiva. Njihova topografija izlaže metropolitansko područje i grad Moskvu izuzetnoj ranjivosti. Dakle, geostrateški diktat je da u nedostatku bilo kakvog dubokog kanjona, ozbiljnog grebena ili planinskog lanca, jedina zaštita je ili ogromna stacionirana vojska (skupa i prijeko potrebna u drugim krajevima ove goleme zemlje) i/ili proširenje strateške dubine.

Doista, želimo li uistinu elaborirati zašto su atlantska i skandinavska Europa bile toliko poslušne prema nacističkoj srednjoj Europi i uglavnom pasivno stajale po strani, dok su se istočna i rusofonska Europa (isključivo) žestoko opirale i borile, trebali bismo preporučljivo ispitati financijski, moralni, demografski i političko-vojni omjer troškova i koristi u Drugom svjetskom ratu, također. Posljednje, iznenadno i trajno doba hladnog rata spriječilo je bilo kakav sveobuhvatan znanstveni konsenzus. Nepristran i deideologiziran pogled na Drugi svjetski rat sustavno se obeshrabrivao. Sovjeti su dosljedno izjednačavali nacizam i imperijalizam, dok su SAD, sa svoje strane, izjednačavale fašizam i komunizam. Do danas nemamo potpunu saglasnost o uzrocima i posljedicama događaja u godinama prije, tokom i nakon Drugog svjetskog rata.⁷ Stoga je paradoks – poricanje holokausta što je kazneno djelo, a sve druge važne stvari oko nacizma i njegovih glavnih europskih žrtava; Slaveni i njihove države su privremeni, po dogovoru, savitljivi i podobni za periodično političko preuređenje.

uz Sovjete bila jedino jamstvo za potpunu i odlučnu denacifikaciju središnjih sektora kontinentalne Europe.

7 Političko-vojn timer nagodbom Teheranske i Jaltske konferencije (1943.) i konačno dogovorom na Potsdamskoj konferenciji (1945.), SAD, Velika Britanija i Sovjetski Savez jednoglasno su se složili da smanje veličinu Njemačke za 25% (usporedivo s njenom veličinom iz 1937.godine), ponovno stvore Austriju i podijele obje na četiri okupacijske zone. Europski dijelovi sovjetskih granica prošireni su prema zapadu (sve do Kaljiningrada), a Poljska je kompenzirana teritorijalnim dobicima u bivšoj istočnoj Pruskoj. Amerikanci i Britanci u Potsdamu jednoglasno su potvrdili uključivanje triju baltičkih republika u Sovjetski Savez prije Drugog svjetskog rata. Praktički, Rusi su uspjeli eliminirati Njemačku iz istočne Europe (i njezin pristup središnjim i istočnim dijelovima Baltika), te je smjestiti bliže samoj atlantskoj Europi

Isto vrijedi i za komparativnu analizu gospodarskog učinka Istoka i Zapada.⁸ Npr. bila je proslavljena Trumanova Marshallova pomoć Zapadnoj Europi nakon Drugog svjetskog rata, izvorno zamišljena kao američka nadoknada Sovjetima za ogroman teret koji su podnijeli tijekom Drugog svjetskog rata – financijska pomoć koju je Roosevelt više puta obećavao Staljinu, ali nije isporučena nakon njegove smrti u proljeće 1945.? Neshvatljivo zasićen nacističkom Njemačkom, Sovjetski Savez obnavlja sam sebe i istočnu Europu, dok je ‘umjereno’ razorena Zapadna Europa– uključujući Njemačku – dobila ogromnu, ideološki uvjetovanu, financijsku pomoć.⁹

U suštini, ako Europu rastavljamo na njezine složene povijesne komponente, sa sigurnošću se može reći sljedeće: sam epilog oba svjetska rata u Europi bio je poraz središnje (proizvođač statusa quo) protiv atlantske Europe (branitelj statusa quo). Sve to uz relativno odsutnu, neutralnu skandinavsku Europu, istočnu Europu koja je više objekt nego subjekt ovih megakonfrontacija, i konačno s promjenjivim uspjehom rusofonske Europe.

Konačno, vratimo se francusko-njemačkom ponovnom zbližavanju nakon Drugoga svjetskog rata. Očito, to je bilo mnogo više od priče o potpisivanju sporazuma između dvije zemlje. To je uistinu označilo konačno i odlučujuće pomirenje dviju Europa, atlantske i središnje. Europa je prevazišla status quo na kontinentu, ali je ubrzo izgubila svoje prekomorske kolonije. Kad se to shvatilo, put za ‘ujedinjavanje’ jednako oslabljenih protagonista u neposrednoj blizini bio je širom otvoren. Ovo je puno značenje Elizeja iz 1961.

8 Nažalost, većina popularne atlantističke literature ili filmova koji elaboriraju teme Drugog svjetskog rata su pristrasni i obmanjujući kada govore o ulozi Crvene armije, te općenito ne poštuju ogromne patnje sovjetskih i jugoslavenskih naroda u to vrijeme.

9 Poredeći ekonomske rezultate Istoka i Zapada, mnogi zapadni znanstvenici 1950-ih i 1960-ih tvrdili su da je sovjetski socio-ekonomski model superiorniji od njegovog zapadnog rivala. Svemirska utrka supersila obično je bila najčešće citirani argument za ovu tvrdnju. Zaista, nekoliko desetina sovjetskih pobjeda u svemirskim utrkama bile su toliko veličanstvene da ih je bilo nemoguće sakriti.... Npr. prvi satelit u orbiti (Sputnik 1, 1957.); prva životinja, prvi muškarac i prva žena u orbiti (Laika 1957, Gagarin 1961, Tereškova 1963); prvi boravak u svemiru duži od 24 sata (Titov, 1961.); prve slike tamne strane mjeseca (1959.); prva umjetna naprava koja je ušla u atmosferu drugog planeta i ostvarila meko slijetanje na Veneru i slike poslane odatle (Venera 4, 1967; Venera 7, 1970); prva svemirska šetnja (Leonov, 1965.); prva svemirska stanica (Salyut, 1971.); prva sonda koja je ikada sletjela na Mars (Mars 3, 1971.); prva svemirska stanica sa stalnom posadom uključujući najduže boravke u svemiru (Mir, 1989-99) itd.